

Eldəniz Məzahir oğlu MƏHƏRRƏMOVAzərbaycan Kooperasiya Universitetinin dosenti, iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru.
AZ1124, Azərbaycan Respublikası, Bakı şəhəri, N.Nərimanov küç.93,
E-mail: emeherrmov79@mail.ru**QARABAĞ VƏ ŞƏRQİ ZƏNGƏZUR İQTİSADİ RAYONLARININ İNKİŞAF
ETDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ****Xülasə**

Tədqiqatın məqsədi – Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının inkişaf etdirilməsi istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir. Yeni yaradılmış iqtisadi rayonların resurs potensialı araşdırılmış və onlardan səmərəli istifadə edilməsinin vacibliyi əsaslandırılmışdır. Regiona investisiyaların və maliyyə resurslarının cəlb edilməsində alternativ variantlarının olmasına xüsusi diqqət yetirilmişdir. Əsas kapitalla yönəldilən investisiyalar və bu iki iqtisadi rayonun son illərdə sənaye məhsulu istehsalı üzrə göstəriciləri verilmişdir. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında aqrar sahənin inkişafının prioritetliyi əsaslandırılmışdır. Yüksək texnologiyalar, o cümlədən ağıllı texnologiyalardan istifadəyə üstünlüyün verilməsinin müsbət cəhətləri açıqlanmışdır. Baxılan problemlər üzrə tövsiyələr hazırlanmış və təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın metodu – əsas etibarilə təhlil, sintez və ümumiləşdirmə kimi iqtisadi metodlardan istifadə olunmuşdur. Bunlarla bərabər, iqtisadi rayonların inkişaf problemlərinə dair elmi əsərlərdə və araşdırmalarda verilmiş fikir və mülahizələrə diqqət yetirilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri – müasir şəraitdə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının inkişaf etdirilməsi üzrə daha səmərəli fəaliyyət istiqamətlərinin və prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsi, mexanizmlərinin hazırlanması ilə bağlıdır.

Açar sözləri: Qarabağ, Şərqi Zəngəzur, iqtisadi rayonlar, iqtisadi rayonların inkişaf prioritetləri, Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişaf perspektivləri, Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun inkişaf istiqamətləri.

UOT: 332:338.012**JEL: R11; R12; R58****Giriş**

Qeyd edək ki, Azərbaycanın əlverişli coğrafi mövqeyi onu zaman-zaman böyük dövlətlərin maraq obyektinə çevirib. Zaman yerində dayanmır və dövrlər dəyişir, dünyada yeni situasiyalar yaranır və müxtəlif ölkələrin iqtisadi maraqları çox vaxt üst-üstə düşür. İqtisadi maraqlar üst-üstə düşmədiyi zamanlarda münaqişələr olmuş və nəticədə güclü iqtisadiyyata malik olan tərəflər qalib gəlmişlər. Azərbaycanın keçmiş tarixinə nəzər yetirdikdə görmək olar ki, bir sıra müharibələrin, işğalın, qətlərin və soyqırımların qarşısını almaq mümkün olmayıb, insanlarımız həyatlarını itirib, ərazilərimizə, sərvətlərimizə xeyli ziyan dəyib. Ötən 32 il ərzində olan hadisələrə nəzər yetirdikdə görmək mümkündür ki, Azərbaycan iqtisadiyyatına torpaqlarımızın, yəni, Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun Ermənistan tərəfindən işğalı nəticəsində milyonlarla dollar ziyan dəyib və bu ərazilərə səfər edən istənilən hər bir kəs dağıntıların miqyasını, işğal faktının hansı izlər buraxdığını

açıq şəkildə görə bilər. Ərazimizin beşdə biri Birinci Qarabağ müharibəsi dövründə işğal olunub. İkinci Qarabağ müharibəsi başlamaqla, rəşadətli ordumuz Ali Baş Komandanın rəhbərliyi altında 44 gün ərzində torpaqlarımızı işğaldan azad edib. Hazırda bu torpaqların sosial-iqtisadi reabilitasiyası prosesləri sürətlənməkdədir.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının inkişaf etdirilməsinə konseptual yanaşmaların tədqiqi

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun yenidən qurulması, dağıdılmış infrastrukturun bərpası, Məcburi köçkünlərin doğma yurdlarına qayıdışı proseslərinin sürətləndirilməsi, işğal zamanı ərazilərdə düşmən tərəfindən dağıdılmış tikililərin bərpa edilməsi, müasir layihələrə uyğun yeni infrastrukturun yaradılması və s. çoxlu sayda məsələləri həll etmək lazımdır. Bu gün Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun şəhər və kəndlərinin bərpası dövlətimizin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdəndir.

Dünyada innovativ texnologiyalar yaradılır və inkişaf etdirilir, insanlar köhnə kəndləri, şəhərləri yenidən qurmaq, müasir yaşayış massivləri salmaq arzusundadırlar. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun bərpası üçün ilk addımlardan biri yolların tikintisidir. Çünki yol inkişafdır və məhz həmin iqtisadi rayonlarda yeni yol-nəqliyyat infrastrukturunun yaradılması onların dirçəlişinə aparən “Böyük Qayıdış” proqramının ilkin mərhələsidir. Heç bir ərazinin yüksəlişini və inkişafını yollar olmadan təsəvvürə gətirmək belə qeyri-mümkündür. Ölkəmizin inkişafında əsas prioritetlərdən biri məhz Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun bərpası və milli iqtisadiyyata inteqrasiyasıdır. Uzun illərin işğalı nəticəsində dağılmış infrastrukturun yenidən qurulması üçün böyük vəsait və zaman tələb olunur. Bərpa və yenidənqurma işlərinin qısa müddətdə, yüksək keyfiyyətlə və minimum investisiya ilə təmin edilməsi, ekoloji təhlükəsizliyin qorunması həllini gözləyən aktual vəzifələrdəndir.

Böyük Vətən Müharibəsindən sonra aparılan yenidənqurma işləri Azərbaycanın ümumi inkişaf strategiyasının tərkib hissələrindən olan Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun reinteqrasiyası və dəyər zəncirinə daxil edilməsi yolu ilə reallaşdırılmaqdadır. Eyni zamanda, buraya beynəlxalq ekspertləri cəlb etməklə torpağa, suya, faydalı qazıntılara, meşə ehtiyatlarına, əmlak və mədəni sərəvlərə, ən əsası mülki əhaliyə dəymiş ziyan hesablanır və iddialar irəli sürülür. Qarabağ bölgəsinin inkişafı ilə bağlı strategiya qısa, orta və uzunmüddətli olmaqla müxtəlif səviyyələrdə fəaliyyətləri əhatə edir. Həmin strategiyanın həyata keçirilməsi məqsədilə müxtəlif dövlət siyasəti alətlərindən istifadə edilməsi çox önəmlidir [1, s.105]. Azərbaycanda əvvəllər fəaliyyət göstərən və yeni iqtisadi rayonlar bölgüsünə daxil olan bölgələrdə, o cümlədən Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda ərazilərin inkişafı məqsədilə kifayət qədər potensial vardır. Qısa müddət ərzində yeni yaradılan iqtisadi rayonların potensiallarından onların inkişafı üçün istifadə olunması daha yaxşı nəticələrin əldə olunmasına şərait yaradacaqdır. Yeni iqtisadi rayonların inkişafı prosesində prioritetlərin optimal müəyyənəşdirilməsi konseptual şəkildə həll edilməli və bunun üçün iqtisadi, maliyyə, hüquqi və təşkilati mexanizmlər müəyyənəşdirilməli və təxirə salınmadan reallaşdırılmalıdır. Bu sahələrdə daha yaxşı nəticələrin əldə olunması məqsədilə yeni iqtisadi rayonların

maksimum resurs potensialının, istehsal güclərinin, maddi-texniki bazasının obyektiv öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi, həmin iqtisadi rayonların inkişafının elmi əsaslar və praktiki nəticələr əsasında təmin edilməsi və s. kimi tədbirlərin görülməsini vacib hesab edirik [2, s.46].

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonların davamlı inkişafı məqsədilə iqtisadi fəaliyyət sahələrinin modelləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı dövlət siyasətinin əsas tərkib hissələrindəndir. Məsələn, Sahibkarlığın İnkişaf Fondunun vəsaitlərindən həmin iqtisadi rayonların inkişafı məqsədilə səmərəli istifadə üzrə prioritet istiqamətlər müəyyənəşdirilib və bu sahələrə maraqlı və potensial investorların cəlb edilməsi əsas vəzifələrdəndir. Yaxın gələcəkdə yeni yaradılan bu iqtisadi rayonlarda yüksək texnologiya əsaslı sahələrin inkişafı baxımından daha səmərəli mexanizmlərin hazırlanması mümkün olacaqdır. Belə mexanizmlərə çevik və məhsuldar texnologiyala əsaslanan istehsal və emal sahələrinin yaradılması və səmərəli infrastruktur sahələrinin fəaliyyətinin təşkili daxildir. Bütün bunlar deməyə əsas verir ki, yeni bölgü ilə müəyyənəşdirilən iqtisadi rayonlarda inkişafın daha çevik və məhsuldar olacağını gözləmək olar [3 s.69].

Artıq Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun regionun inkişafında və ümumilikdə milli iqtisadiyyatımızın gücləndirilməsində rolunun artırılması üçün həmin iqtisadi rayonlarda fəaliyyət göstərəcək sahibkarların stimullaşdırılması mexanizmləri, biznes mühitinin yaxşılaşdırılmasına daha münbit şərait yaradılması məqsədilə maliyyə, gömrük, vergi və kommunal xidmətlər sahəsində güzəştlər sistemi tətbiq edilir [4, s.53]. Hesab edirik ki, bir qrup fəaliyyət istiqamətləri Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda sahibkarlığın inkişafını təmin edərək, onu həmin iqtisadi rayonların həyatında səmərəli amilə çevirə bilər:

1. İri sənaye müəssisələrinin yaradılması. İri sənaye müəssisələri kiçik sənaye müəssisələrini sifarişlər, istehsal gücləri, avadanlıqlar, texnologiyalar, kadrlar və s. ilə təmin etməklə onların fəaliyyətinin təşkilatçısı kimi çıxış edə bilərlər.

2. Investisiya fəaliyyətinin gücləndirilməsi. Hazırda bir neçə istiqamətə investisiyalar qoyulur: məqsədli proqramların dövlət maliyyələşdirilməsi, regional və yerli büdcələrdən maliyyələşdirmə, xarici təşkilatların kreditləşməsi, vençur maliyyələşdirməsi və amortizasiya ayırmaları. Bu qədər maliyyə mənbələrinin mövcudluğuna

baxmayaraq, sahibkarlıq subyektləri üçün investisiya mühiti əlverişli olmaya bilər. Bunun səbəbləri müxtəlif ola bilər, məsələn, investisiyaların əldə edilməsindəki çətinlikləri misal çəkə bilərik.

3. Proteksionizm siyasətinin tərkib hissəsi vergi sistemi. Vergilər dövlətlə sahibkarlıq subyektləri arasında münasibətlərin əks etdirir və əsasən istehsalın inkişafına təbə edilməlidir. Sahibkarlıq subyektlərinə iqtisadi rayonların xüsusiyyətlərindən asılı olaraq differensiallaşdırılmış vergitutmanın tətbiqi zəruridir.

Bu qeyd olunanları reallaşdırmaq məqsədilə kompleks və sistemli tədbirlərin görülməsinə ehtiyac vardır və bizə görə konkret olaraq, dövlət tərəfindən Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə sahibkarlığın inkişafı məqsədilə növbəti addımları atmalıdır: 1) sahibkarlara startap mərhələsində yardım göstərilməsi; 2) sahibkarların xərclərinin subsidiyalaşdırılması; 3) kreditlərin alınmasında köməklik edilməsi və 4) əmlak və informasiya dəstəyinin göstərilməsi. Qeyd olunan vəzifələrin reallaşdırılması məqsədilə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə sahibkarlığın yeni inkişaf proqramları hazırlanmalı və tətbiq edilməlidir. Həmin proqramların əsas məqsədləri bu vəzifələrin daxil edilməsini məqsəduyğun hesab edirik: 1. Ərazinin sosial-iqtisadi inkişaf amillərindən biri kimi sahibkarlığın inkişaf tempinin artırılması. 2. Sahibkarlıq fəaliyyətinin sosial səmərəliliyinin yüksəldilməsi. Bununla bağlı göstəricilər aşağıdakılardır: sahibkarlıq sahəsində işçilərin sayında artım; orta gəlirlərin artımı; sahibkarlığın işçilərinin sosial müdafiəsi səviyyəsinin yüksəldilməsi. 3. Regional ÜDM-in bütün komponentlərinin (xidmətlər, malların istehsalı, xalis vergilər) formalaşmasında sahibkarlığın iştirak payının artırılması və 4. Sahibkarlıq subyektlərinin məhsullarının və xidmətlərinin müxtəlif bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsi, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə dövlət və bələdiyyə xidmətlərinin göstərilməsi üçün vahid sistemin formalaşdırılması. Sahibkarlıq subyektləri üçün maliyyə resurslarının əlçatanlığının artırılması ilə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə onların inkişafına kömək ediləcək. Beləliklə, dövlət qurumları sahibkarlıq üçün faiz dərəcələrinin ölçüsünə daha ciddi nəzarət funksiyalarını öz üzərinə götürməlidir. Bundan əlavə, kredit təşkilatlarının xərclərini azaltmaqla sahibkarlara verilən bank kreditlərinin faiz dərəcələrini aşağı salmaq olar. Investisiya layihələrinin səmərəli maliyyə idarə edilməsi üçün

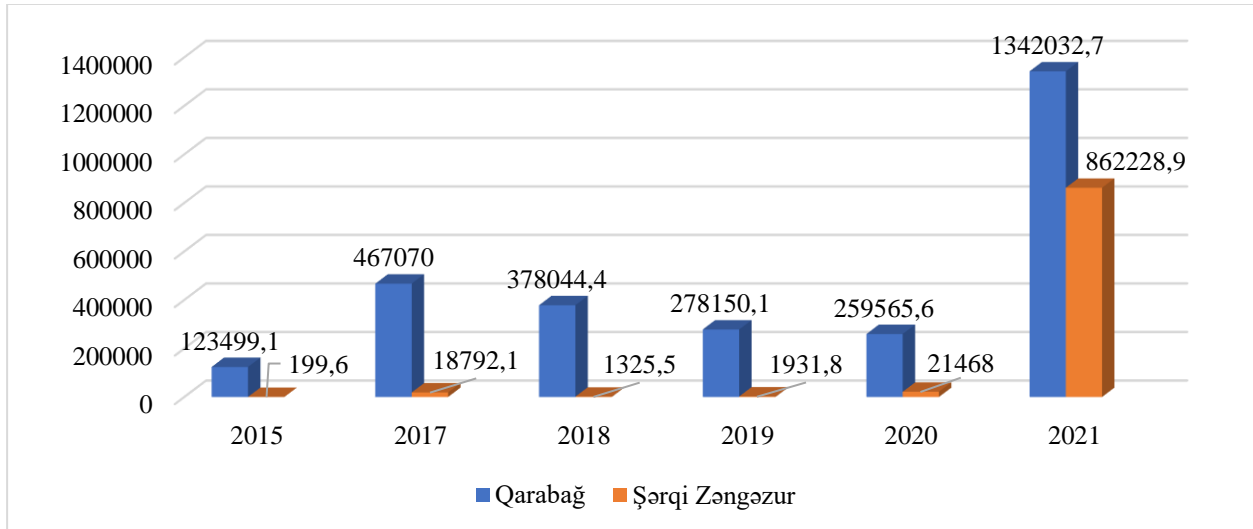
sahibkarlığın məqsədləri və onlara nail olmaq vəsaitləri, əvvəlki dövrlərin nəticələri və cari vəziyyəti nəzərə alınmalıdır.

Qeyd edək ki, müasir inkişaf mərhələsində iqtisadi rayonların davamlı inkişaf problemi ora daxil olan ərazi vahidlərinin iqtisadi qeyri-sabitliyi ilə əlaqədar yaranır. Əraziləri və təsərrüfatları təşviq etmək məqsədilə bir çox marketinq strategiyaları geniş şəkildə tətbiq edilməlidir. Buna əsaslanaraq, davamlı inkişaf müəyyən bir sahənin rəqabət qabiliyyətini təşviq və təmin etməyə imkan verəcəkdir. İstənilən iqtisadi rayon davamlı inkişaf edərsə, bütün sahələrdə dəyişikliklər ahəngdar və bir-biri ilə əlaqəli olarsa, o zaman həmin iqtisadi rayon üstünlük qazanar. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə müasir iqtisadi sistemlərin yaradılması və idarə olunması daim inkişaf tələb edir. Bu sistemlərin yaradılması və idarə olunmasında məqsəd onların davamlılığını qorumaq və bunun üçün effektiv mexanizm formalaşdırmaqdır. Digər tərəfdən, iqtisadi rayonların ekoloji və iqtisadi dayanıqlığın hərtərəfli təmin edilməsinə diqqət artırmaq lazımdır.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdəki resurs ehtiyatlarından səmərəli istifadə, onların istehsal prosesinə cəlb edilməsi, eləcə də bu iqtisadi rayonların ərazilərinin bərpası böyük həcmdə investisiyalar tələb edir. Odur ki, bu məqsədlər üçün 2021 və 2022-ci illər ərzində respublikanın dövlət büdcəsindən müvafiq olaraq hər il üçün 2,2 milyard manat dəyində vəsait ayrılmışdır. Fikrimizcə, bu vəsait kifayət deyil, belə ki, ölkənin inkişaf prioritetlərinin uğurla reallaşdırılması, müasir qloballaşma proseslərinin tələblərinin cavab vermək, bunun əsasında Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun innovasiya yönümlü davamlı və inklüziv inkişafı gələcək illərdə təmin ediləcəkdir. Hesablamalara görə bunun üçün təqribən 5-8 il vaxt və 60 milyard manata qədər sərmayə tələb olunacaqdır. Bunun da yarından çoxu xarici şirkətlərin investisiyaları ola bilər. Fikrimizcə, həmin iqtisadi rayonların dağılmış iqtisadiyyatını tam bərpa etmək, buradakı yataqları istismar etmək, xammal və materialları emal etmək, dəyər zənciri üzrə məqsədyönlü son məhsul istehsal etmək məqsədilə xarici kapitalın birgə müəssisələr şəbəkəsinin yaradılması yolu ilə cəlb edilməsi əsas prioritetlərdəndir. KOBİA-nın məlumatına görə, son iki ildə xarici dövlətlərin 1000-ə yaxın kiçik və orta şirkəti Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə işləmək məqsədilə Azərbaycana üz tutub. Onların arasında Türkiyə, İtaliya, İsrail, Pakistan, Macarıstan, Böyük Britaniya, Rusiya,

Qazaxıstan, Yaponiya və digər şirkətlər ən fəaldır. Demək olar ki, bu şirkətlər Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun, bütün bölgələrinə tikinti, sənaye, ticarət və xidmət sahələri, kənd təsərrüfatı və digər sahələrə investisiya qoymaqla maraqlıdırlar [5, s.46].

Aşağıdakı şəkildəki məlumatlardan 2021-ci il ərzində Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə təkcə tikinti sektoruna yönəldilən investisiyaların həcmi əvvəlki illərə nisbətən kəskin artdığını müşahidə edə bilərik (şəkil 1).

Şəkil 1. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə tikinti sektoru üzrə əsas kapitalla investisiyalar, min AZN (mənbə: ARDSK məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilib)

Şəkil 1-dən Qarabağda 2021-ci ildə tikinti sektoru üzrə əsas kapitalla 1342032,7 min AZN investisiya yönəldiyini görə bilərik ki, bu da 2015-ci ilə görə 10,9 dəfə, 2020-ci ilə görə 5,1 dəfə çoxdur. Şərqi Zəngəzurdə isə tikinti sektorunda əsas kapitalla 862228,9 min AZN investisiya yönəldilib ki, bu da 2015-ci ilə görə 432,0 dəfə, 2020-ci ilə görə 40,2 dəfə çoxdur. 2021-ci ildə əvvəlki illərə nisbətən Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə sənaye məhsulunun həcmində də artım olmuşdur. Belə ki, Qarabağda həmin il ərzində sənaye məhsulunun dəyəri 194776,3 min AZN olub ki, bu da 2015-ci ilə görə 4,4 dəfə, 2020-ci ilə görə 70,0% çoxdur. Şərqi Zəngəzurdə isə 2021-ci ildə sənaye məhsulunun həcmi 7888,2 min AZN olub ki, bu 2015-ci ilə görə 6,5 dəfə, 2020-ci ilə görə 3,1 dəfə çoxdur. Demək olar bütün göstəricilər üzrə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə son 30 ilə yaxın bir müddət ərzində ən çox artım 2021-ci ildə müşahidə olunmuşdur ki, bunun da əsas səbəbi əvvəlki illərdə həmin ərazilərin çox hissəsinin erməni işğalı altında olması ilə bağlıdır.

Müasir dövrdə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının inkişaf etdirilməsi perspektivləri və yolları

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun torpaq sahələrinin təkrar istifadəsi həmin iqtisadi rayonlarda yaşayan əhəlinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasında, bütövlükdə respublikada kənd təsərrüfatının inkişafında önəmli rol oynaya bilər. Odur ki, həmin iqtisadi rayonların inkişafı ilə bağlı xüsusi dövlət proqramı və layihələr aktiv şəkildə reallaşdırılmalıdır. Zəngilan, Qubadlı, Laçın, Kəlbəcərdə heyvandarlığın inkişafı baxımından çox əlverişli imkanların olması buna misal ola bilər. Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl rayonlarında əkinçilik imkanları daha genişdir. Ümumilikdə hər iki istiqamətin inkişafı üzrə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur böyük potensiala və imkanlara malik iqtisadi rayonlardır. Odur ki, hər bir rayon üzrə ayrıca qiymətləndirmə aparılmalı və bu sahələrin hansında inkişaf perspektivləri daha yüksək olarsa, o zaman həmin ərazilərin dirçəldilməsi istiqamətində tədbirlərə üstünlük verilməlidir.

Qarabağ Şərqi Zəngəzurdə da infrastruktur layihələrinin, o cümlədən nəqliyyat-logistika layihəsinin reallaşdırılması bu iqtisadi rayonun inkişafını xeyli sürətləndirəcək, kənd və qəsəbələrin abadlaşdırılmasına gətirib çıxaracaq. Bu təsir təkcə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun deyil və bütövlükdə ölkənin inkişafında özünü əhəmiyyətli

dərəcədə göstərəcəkdir. Beləliklə, həmin iqtisadi rayonlar güclü resurslara, o cümlədən bir sıra ənənəvi və yeni iqtisadi sahələrin intensiv inkişaf potensialına malikdir. Bölgədə kənd təsərrüfatının üzümçülük, əkinçilik, bitkiçilik, heyvandarlıq və s. kimi ənənəvi sahələri inkişaf etdirmək baxımından böyük potensial da mövcuddur [7, s.157].

Məlumdur ki, ölkəmizin iqtisadi rayonlarında kifayət qədər resurslar vardır və burada kənd təsərrüfatının, xüsusilə onun əsas istiqamətləri olan heyvandarlıq və əkinçiliyin inkişaf imkanları diqqəti daha cəlb edir. Heyvandarlığın inkişafı üçün çox güclü ehtiyatlar var və Laçın və Kəlbəcər rayonlarında zəruri olan çəmənliklərin və otlaqların mövcudluğunu, yem bitki ehtiyatlarının bolluğunu xüsusilə vurğulamaq lazımdır. Bütövlükdə ətlük və südlük istiqaməti üzrə çoxlu sayda heyvandarlıq məhsulları istehsalının təşkili, AİZ-lər vasitəsilə kənd təsərrüfatı məhsulları emalı sənaye müəssisələri şəbəkəsinin yaradılması üçün perspektivləri mövcuddur [8, s.356].

Laçın və Kəlbəcər rayonlarının relyefinin mürəkkəb olmasına baxmayaraq, burada da bəpa və quruculuq işləri sürətləndirilir və intensivləşdirilir. Qısa müddətdə 4 su elektrik stansiyasının istifadəyə verilməsi sayəsində Azərbaycanın enerji gücü və bərpa olunan enerjinin həcmi artır. Füsunkar təbiətə malik Kəlbəcərin baş planı da çox yüksək səviyyədə hazırlanıb və bu planın gerçəkləşdirilməsi həmin rayonu bölgənin ən inkişaf etmiş regiona çevirə biləcəkdir. Laçında tikilməkdə olan yeni beynəlxalq hava limanının da 2024-cü ildə istifadəyə hazır olacağı proqnozlaşdırılır və bu da həmin rayona gediş-gəlişin rahatlığını təmin edəcəkdir. Ümumiyyətlə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə aparılan yenidənqurma və quruculuq işlərinə infrastruktur obyektlərinin, o cümlədən, sosial obyektlərin, muzeylərin, məscidlərin, hava limanlarının, tunellərin dəmir yollarının bərpası və yenilərinin tikintisi daxildir [9].

Sovet hakimiyyəti illərində Qarabağda kənd təsərrüfatı o qədər inkişaf etmişdi ki, Azərbaycan üzrə həmin sahə məhsulları istehsalının, demək olar ki, üçdə birini təşkil edirdi. Burada torpağın ilkin olaraq münbit olması və istənilən növ bitkiçiliklə məşğul olmağa imkan verməsi danılmaz faktır. Buğda, pambıq, tütün, üzüm, kartof, tərəvəz-tərəvəz - bütün bunlar böyüyüb öz bəhrəsini verir, yerli əhalinin bolluq içində yaşa-

masına şərait yaradırdı. Üstəlik, Qarabağ torpaqlarında yetişdirilən məhsullar həmişə yüksək keyfiyyətli və məhsuldar olub. Odur ki, bu sahələrin dirçəldilməsi bütün ölkə üzrə aqrar sahənin inkişafına yaxşı kömək olacaq.

Qarabağ iqtisadi rayonunda aqrar sahənin inkişafı istiqamətində layihələr planlaşdırılarkən və reallaşdırılarkən həmin layihələrin bu rayonla əlaqə və reintegrasiya əlaqələrinin multiplikativ effektini araşdırmaq və qiymətləndirmək lazımdır. Qarabağda aqrar sahə üzrə ənənəvi məşğulluq sahələrinin inkişaf etdirilməsi ilə yanaşı, innovativ və “ağıllı” texnologiyalara əsaslanan müəssisələr şəbəkəsinin, əsasən də emal müəssisələrinin yaradılması prioritet məsələ olmalıdır. Bundan əlavə çəvik infrastruktur və ixrac fəaliyyəti mexanizmini inkişaf etdirmək, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı üçün xüsusi dövlət dəstəyi mexanizmlərini formalaşdırmaq, aqrar ixracı stimullaşdırmaq məqsədilə daha təsirli tədbirlər görmək böyük önəm daşıyır [10, s.91].

Bütövlükdə, aqrar sahənin inkişafı ölkənin bütün rayonlarını, eləcə də Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunu əhatə etməlidir. Şərqi Zəngəzurdə aqrar sahənin problemlərinin, onun inkişaf perspektivlərinin öyrənilməsinin aktuallığı onun ölkə iqtisadiyyatına gələcək töhfəsi ilə bağlıdır. Şərqi Zəngəzurdə aqrar sahənin inkişafı ilə bağlı məsələlərin öyrənilməsi aqrar sahibkarlığın səmərəliliyinin yüksəldilməsində böyük önəm daşıyır. Aqrar sahənin inkişafı baxımından Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə yüksək potensial olduğu məlumdur. Burada kifayət qədər resurs, o cümlədən heyvandarlığın və bitkiçiliyin inkişafı üçün resurslar var. Belə ki, Laçın və Kəlbəcər rayonları kifayət qədər otlaq və yem ehtiyatlarına malikdir. Bütövlükdə bu iqtisadi rayonların XİZ vasitəsilə heyvandarlıq məhsulları istehsalının təşkili və aqrar sahənin inkişafı baxımından böyük perspektivləri vardır [11, s.356].

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə tez bir vaxtda yenidənqurma işlərinin reallaşdırılması ilə bərabər, “yaşıl enerji” konsepsiyası əsasında işlərin görülməsi də əsas prioritet kimi qarşıya qoyulub. Ölkəmizdə, əsasən də Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə “Yaşıl Enerji” zonasının yaradılmasına böyük önəm verilir. Çünki bütün dünyada ənənəvi enerji hal-hazırda elektrik enerjisi istehsalının əsas mənbələrindəndir. Bundan əlavə, bərpa olunan enerji mənbələrindən hesab olunan elekt-

rik enerjisi istehsalı bir çox ölkələrdə artmaqda davam edir. Bu növ enerjinin istehsalı ölkəmizdə də diqqət mərkəzindədir. Prezident İlham Əliyev tərəfindən bu sahənin prioritetliyini nəzərə alaraq Azərbaycanda 2030-cu ilə qədər elektrik enerjisi istehsalında həmin enerji mənbələrinin payının təxminən 30%-ə çatdırılması ilə bağlı mühüm vəzifə qarşıya qoyulub. Dövlət başçısı tərəfindən imzalanmış müvafiq sərəncamlar nəticəsində ölkəmizdə enerji sektorunun başqa sahələrində olduğu kimi, bərpa olunan enerji mənbələri sahəsində də investisiya mühiti üçün əlverişli şərait yaradılır və bu istiqamətdə irimiqyaslı layihələr reallaşdırılır. Yaxın 10 ildə təxminən 1500 MVt yeni gücün yaradılması və istifadəyə verilməsi və bu vəzifənin özəl investisiyalar hesabına həyata keçirilməsi planlaşdırılır [12].

Şərqi Zəngəzurdə bərpa oluna biləcək enerjiyə əsaslanan texnologiyaların tətbiq olunması nəzərdə tutulan “Araz vadisi iqtisadi zonası”nın yaradılması istiqamətində də işlər davam etdirilir [13, s.218]. Bu sənaye parkı, ilk öncə, coğrafi mövqeyi ilə diqqəti cəlb edir. Yəni, həmin sənaye parkı avtomobil, dəmir yollarının üzərində olmaqla həm də Cənub Qapısı - Şərqi Zəngəzurun İrana çıxışında yerləşir. Bu, da qeyd edilən sənaye parkında istehsal olunan məhsulların müxtəlif bazarlara çıxarılmasını təmin etməyə imkan verəcəkdir.

Nəticə

– Yaxın perspektivdə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının inkişaf etdirilməsinin prioritet istiqamətləri kimi bunları ümumiləşdirməyi məqsədmüvafiq hesab etmişik:

– Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun yenidən qurulmasında və sonrakı dövrlərdə ekoloji cəhətdən təmiz nəqliyyatdan, “yaşıl enerjidən”, yəni alternativ enerji mənbələrindən istifadə məsələləri əsas prioritetlərdəndir;

– Bu məqsədlə yeni tikilən “Ağıllı şəhər”lərdə daha çox ictimai nəqliyyatdan istifadəyə üstünlük verilməlidir. Bu da özlüyündə yollarda nəqliyyat yükünü azaldacaq, torpaq sahəsinə və yol tikintisinə sərf olunan vəsaitə qənaət edəcəkdir;

– Ölkəmizdə avtomobilləşmənin səviyyəsinin yüksəlməsi şəraitində şəxsi nəqliyyat vasitələrinin sayının azaldılması və ictimai nəqliyyata üstünlük verilməsi üçün həmin nəqliyyat növünün işini səmərəli təşkil etmək lazımdır;

– Bu və ya digər işlərin reallaşdırılmasında

əsas məqsəd Qarabağ və Şərqi Zəngəzur əhalisinin yaşayış şəraitinin yüksəldilməsi, bölgənin ekoloji vəziyyətinin qorunması və yaxşılaşdırılması, yeni yaradılmış istirahət mərkəzlərinə turistlərin cəlb edilməsi və birgə tikinti işlərinə əlavə sərmayələrin, o cümlədən xarici sərmayələrin cəlb edilməsinə şərait yaratmaqdır;

– Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə beynəlxalq layihələrin reallaşdırılması və investisiyaların cəlb edilməsi regionun təhlükəsizliyinə müsbət istiqamətdə təsir göstərəcəkdir;

– Bu iqtisadi rayonların turizm sektoruna daha çox xarici sərmayənin cəlb edilməsi Azərbaycanın strateji maraqlarına xidmət edəcəkdir;

– Yeni layihələrin reallaşdırılmasında mütəxəssislərin və ümumilikdə yerli əmək bazarının cəlb edilməsi prioritet məsələ kimi nəzərə alınmalıdır. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun yenidən qurulması proseslərinə ölkənin insan resurslarını fəal şəkildə cəlb etməklə həmin iqtisadi rayonlarda bu proseslərin daha qısa müddətdə başa çatdırılmasına nail olunacaqdır və s.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Nəsibova, Z. Müasir dövrdə Qarabağın sosial-iqtisadi inkişaf xüsusiyyətləri. “Geostrategiya” jurnalı, – sentyabr, 2022. №6(72), – s.105-108.

2. Məhərrəmov, E.M. Azərbaycanda iqtisadi rayonlaşdırma proseslərində aqrar sahənin inkişaf etdirilməsi prioritetlərini şərtləndirən amillər. AMEA-nın Xəbərləri. İqtisadiyyat seriyası – 2022 (yanvar-fevral), – s.42-49

3. Əliyev, Ş.T. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının yaradılmasının strateji aspektləri. “Geostrategiya” jurnalı, – sentyabr, 2021. №4(64), – s.67-72

4. Nərimanoğlu, H. Şərqi Zəngəzur. – Bakı: Füyuzat, – 2022, – 220 s.

5. Алиев, Т.Н. Восстановление экономики Карабаха и Восточного Зангезура. Монография. Баку, «Наука и знание», 2022. – 152 с.

6. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. statistik məcmuə. – Bakı, 2022, – 748 s.

7. Əliyev, Ş.T. Ağdam və Füzuli rayonlarında postkonflikt ərazilərinin intensiv inkişafının Qarabağın dirçəldilməsində strateji əhəmiyyəti. “Geostrategiya” jurnalı, – sentyabr, 2022. №4(70), – s.89-93.

8. Əliyev, Ş.T. Azad iqtisadi zonaların inkişafının aktual aspektləri. Sumqayıt: SDU-nun redaksiya və nəşr işləri şöbəsi, 2022, – 422 s.

9. <https://xalqgazeti.com/pdf/29%20iyun%20qazet%202022.pdf>. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun bərpası yeni mərhələyə qədəm qoyub.

10. Nəsibova, Z.C. Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişaf etdirilməsi problemlərinə nəzəri-metodoloji yanaşmalar. AMEA-nın Xəbərləri. İqtisadiyyat seriyası 2022 (iyul-avqust), – s.86-94.

11. Əliyev, Ş.T. Azad iqtisadi zonaların inkişafının aktual aspektləri. Monoqrafiya. Sumqayıt: SDU-nun redaksiya və nəşr işləri şöbəsi, 2022, –

422 s.

12. <https://respublika-news.az/news/qarabagda-numune-olacaq-yasil-enerji-zonasi-yaradilir>. Qarabağda nümunə olacaq “yaşıl enerji” zonası yaradılır.

13. Vəliyev, O. Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun investisiya potensialının qiymətləndirilməsi. “Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun iqtisadi inkişafında investisiyaların rolu” mövzusunda IV İqtisadiyyat və idarəetmə sahəsində tədqiqatçıların Beynəlxalq elmi konfransı, İSCEMR, 2022, – s.208-221.

Эльдениз Мазахир оглы МАГЕРРАМОВ,

Доктор философии по экономике, доцент Азербайджанского
Университета Кооперации, AZ1124, Н.Нариманов,93, Баку, Азербайджанская Республика

E-mail: emeherremov79@mail.ru

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ КАРАБАХСКОГО И ВОСТОЧНО-ЗАНГЕЗУРСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКИХ РАЙОНОВ

Резюме

Целью исследования – является определение направлений развития Карабахского и Восточно-Зангезурского экономических районов в нынешних условиях. Обоснована важность эффективного использования ресурсного потенциала вновь созданных экономических районов на освобождённых землях. Обращено особое внимание на альтернативность инвестиционных и финансовых ресурсов для привлечения их в регион. Анализирована динамика инвестиций в основной капитал и объём промышленной продукции за последние годы. Обоснована приоритетность развития аграрной сферы в Карабахском и Восточно-Зангезурском экономических районах. Подготовлены рекомендации и даны предложения по рассматриваемым проблемам.

Методы исследования – состоят из общеизвестных научных экономических методов – синтеза, анализа и обобщения. Кроме того, учтены научные взгляды исследователей, которые рассмотрели проблемы эффективности процессов и механизмов развития экономических районов.

Результаты исследования - заключаются в разработке и применении приоритетных направлений деятельности и механизмов интенсификации развития Карабахского и Восточно-Зангезурского экономических районов в современных условиях.

Ключевые слова: Карабах, Восточный Зангезур, экономические районы, приоритеты развития экономических районов, перспективы развития Карабахского экономического района, направления развития Восточно-Зангезурского экономического района.

Eldaniz Mazahir MAHARRAMOVPhD in economics, Associate professor of Azerbaijan University of Cooperation,
AZ1124, N.Nərimanov, 93, Baku, Azerbaijan RepublicE-mail: emeherremov79@mail.ru**DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF KARABAKH AND EAST ZANGEZUR
ECONOMIC REGIONS****Summary**

The purpose of the research is to determine the directions of development of the Karabakh and East Zangezur economic regions in the current conditions. The importance of effectively using the resource potential of newly created economic regions on liberated lands is justified. Particular attention to the alternative investment and financial resources to attract them to the region is paid. The dynamics of investments in fixed assets and the volume of industrial products over the past years is analyzed. The priority of the development of the agrarian sphere in the Karabakh and East Zangezur economic regions is justified. Recommendations and proposals on the issues under consideration are given in the end of the article.

Research methods - consist of well-known scientific economic methods - synthesis, analysis and generalization. In addition, the scientific views of researchers who considered the problems of the effectiveness of processes and mechanisms for the development of economic regions are taken into account.

The results of the research consist of the development and application of priority areas of activity and mechanisms for intensifying the development of the Karabakh and East Zangezur economic regions in modern conditions.

Key words: Karabakh, East Zangezur, economic regions, development priorities of economic regions, development prospects of Karabakh economic region, development directions of East Zangezur economic region.